

Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)

Mehmet Korkmaz

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021, 300 sayfa, ISBN: 978-975-17-4935-2.

İbrahim AKKURT*

Kitabın yazarı Dr. Mehmet Korkmaz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümünde lisans eğitimi almıştır. Yüksek lisansını Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalında, doktora eğitimini ise İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Anabilim Dalında tamamlamıştır. Uzun yıllar ATASE ve Deniz Müzesi Arşivinde arşiv uzmanı olarak görev yapan Korkmaz, günümüzde Millî Savunma Üniversitesinde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Kitap, yazarın “Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)” isimli doktora tezinin gözden geçirilmesi ile ortaya çıkarılmıştır.

Kitabın “Önsöz” kısmında, Bâbüalî'nin Basra Tersanesi'nin ıslahına karar verdiği yıl olan 1847 ile Birinci Dünya Harbi'nin başlaması sonucu buradaki Osmanlı denizcilik faaliyetlerinin son bulduğu yıl olan 1914 tarihleri arasındaki gelişmelerin denizcilik boyutuyla ilgili olan kısımlarının ortaya çıkarılmak istendiği ifade edilmiştir.

Giriş kısmında; Basra Körfezi ve çevresi ile alakalı yapılan çalışmalar zikredilerek onlar hakkında kısa bir bilgi verilmesinin yanı sıra çalışmanın amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında okuyucu bilgilendirilmektedir. Basra Körfezi sahillerine ulaşan Osmanlıların kurdukları idare ve bölgedeki 1546-1847 yılları arasındaki denizcilik etkinlikleri kısaca ele alınmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, İbrahim.akkurt@stu.fsm.edu.tr

Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; “Osmanlı Devleti’nin Basra Körfezi’nde Donanmayı Güçlendirme Çabaları (1847-1869)” başlığı altında Osmanlı hükûmetinin körfezde başlattığı ıslahata değinilmektedir. Basra Körfezi’nde ıslahat kararının alınması ve keşif için bölgeye subay gönderilmesi, Basra’ya ilk bahriye kumandanlarının tayini ve faaliyetleri, Bağdat Valisi Reşid Paşa, Bahriye Kumandanı Binbaşı Ahmed Bey ve Bağdat Valisi Namık Paşa’nın icraatları ile Basra’da Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi anlatılmaktadır. İngilizlerin Hindistan üzerinde tesis ettikleri hegemonyayı 18. yüzyılın ortalarından itibaren Basra Körfezi’nin batı kıyılarındaki şeyhlikler üzerinde hissettirmeye başlamasının anlatıldığı bölümde, İngilizlerin sömürgecilik adımlarına karşı Osmanlı’nın attığı adımları okurken bir sonraki aşama nasıl olacak diye okuyucuda merak uyanmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü “Süveyş Kanalı’nın Açılmasından Sonra Osmanlı Devleti’nin Basra Körfezi’ndeki Denizcilik Faaliyetleri (1869-1914)” başlığını taşımaktadır. Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla uluslararası rekabetin had safhaya ulaştığı ve Avrupalı büyük güçlerin çekişmelerine sahne olan Basra Körfezi’ne tutunmaya çalışan Osmanlı Devleti’nin, Basra bahriye kumandanlarının faaliyetlerine kronolojik olarak yer verilmekte, Osmanlı’nın içinde bulunduğu ağır siyasi ve ekonomik şartlara rağmen bölgede yaşanan en önemli sorunlardan biri olan vapur tedarikine yönelik girişimleri ele alınmaktadır. Özellikle Midhat Paşa’nın 1869-1872 yılları arasındaki Bağdat valiliği döneminde, deniz ve nehir taşımacılığının geliştirilmesine yönelik çalışmalarının anlatıldığı bölüm dikkat çekicidir.

Kitabın üçüncü bölümü, “Basra Tersanesi’nin Teşkilatı ve Gemi İnşa Faaliyetleri (1847-1914)” başlığını taşımakta olup, tersanenin ıslahı ve genişletilmesine ilişkin çabalar ile inşa ve tamir edilen gemiler hakkında bilgi verilmektedir. Basra Tersanesi’nin tarihçesi, 19. yüzyılda Basra Tersanesi’nde gemi inşa faaliyetleri, tersanenin teknik altyapısının ve kadrolarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ile Basra Tersanesi’nde bahriye mektebi açılmasına ve yerli ahaliden subay yetiştirilmesine ilişkin çalışmalar bu bölümde incelenmektedir.

Dördüncü bölümde, “Basra’da Osmanlı Ticari Deniz Taşımacılığı ve Basra-Bağdat Hattında Vapur İşletilmesi (1857-1914)” başlığı ile Basra’da ve bilhassa Basra-Bağdat arasında nehirlerde vapur işletme girişimleri, bu girişimler esnasında İngiliz Lynch Şirketi ile yaşanan rekabet ve Basra’daki ticari deniz taşımacılığı üzerinde durulmaktadır.

“Basra Körfezi’nde Osmanlı İngiliz Deniz Rekabeti (1847-1914)” başlıklı beşinci ve son bölümde ise Körfez’deki Osmanlı İngiliz rekabetinin durum tespiti yapıldıktan sonra bunun iki devlet arasındaki ilişkilerde meydana getirdiği siyasi, askerî ve diplomatik sonuçları değerlendirilmektedir. Köle ticaretinin engellenmesinden korsanlığa, bölgedeki aşiretlerin tutumlarından o dönem petrol kadar değerli olan inci ticareti rekabetine, silah kaçakçılığından haydutların saldırılarına kadar ilgi çekici birçok konu bu bölümde yer almaktadır. Sadrazam Said Paşa’nın, Londra Şehbender Vekili Halil Halid Bey’in, Basra Körfezi’ndeki Osmanlı-İngiliz rekabeti hakkındaki raporları, İngiltere’nin Hindistan valisi Lord Curzon’un 1903’teki Basra Körfezi seyahatinin bölgeye etkisi bu bölümdedeğerlendirilmektedir.

Ülkemizde, Osmanlı Devleti’nin uzun yıllar hâkimiyeti altında bulunan ve devletin dağılmasından sonra

Türkiye sınırları dışında kalan bölgeler üzerinde yapılan araştırmaların yeterli seviyeye ulaşılmadığına şahitlik etmekteyiz. Ve yine Osmanlı denizciliği alanında, özellikle de Kızıldeniz, Basra Körfezi gibi bölgelerdeki denizcilik faaliyetleri hakkında ülkemizde yapılan araştırmalar çok sınırlı kalmıştır. Kitabın yazarı Dr. Mehmet Korkmaz'ın, uzun yıllar ATASE ve Deniz Müzesi Arşivinde uzman olarak görev yapması ve bu alandaki konulara vukûfiyeti, diğer taraftan “XX. Yüzyıl Başlarında Kızıldeniz’de Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri” başlıklı yüksek lisans tezi ile çalışmalarını bu alana hasretmesinin kitaba büyük katkı sağladığını görmekteyiz.

Kitap, arşiv belgeleri ağırlıklı bir çalışma olmasına rağmen akıcı bir anlatım ve ara başlıklarla ilgiyi canlı tutan bir üsluba sahiptir. Yazarın kitabın giriş kısmında konu ile alakalı literatürü okuyucuya sunması ve kullandığı kaynaklar hakkında bilgi vermesi okuyucu açısından kıymetlidir.

Yazar birinci elden kaynak kullanmaya özen göstermiş, Deniz Tarihi Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İngiltere Millî Arşivi, Katar Millî Kütüphanesi gibi farklı arşivlerden belgeleri kullanmış ve bu belgeleri okuyucuya sunarken büyük bir titizlik göstermiştir. Belgeyi transkript ederek olduğu gibi verip okuyucuyu belgeye boğmak yerine konu ile ilgili kısmı verip, orijinalini görmek isteyenleri ekler kısmına yönlendirme nezaketinde bulunmuştur. Konu anlatılırken bahsi geçen önemli kişilerin kısa biyografileri dipnotlarda zikredilerek, konu akışının kopması engellenmiştir.

Kitabın konusu hakkında coğrafya bilgisi eksik olanlar için veya okurken olayların geçtiği bölgenin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla ilk sayfalarda Basra Körfezi ve civarını gösteren bir haritanın olmaması eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kitapta görsel malzemenin neredeyse konu içinde hiç kullanılmaması, denizcilik tabiri olan *korvet*, *uskuna*, *navi* tarzındaki terimlerin dipnotla açıklanmaması kitabın diğer eleştirel yanlarıdır.

Kitabın her bölümünün başlangıcında, bölümde hangi sorulara cevaplar aranacağı, nelerden bahsedileceği gibi bilgiler okuyucunun merakını uyandırmış ve bölüm sonunda özet bir paragrafla konunun okuyucu zihninde toparlanması sağlanmıştır.

Kitap, alana dair daha önce okumalar yapmamış birinin bile rahatlıkla anlayabileceği bir olay örgüsüne sahiptir. Yazar, zengin ve yerinde kaynak kullanımının yanı sıra Osmanlı denizciliğinin Basra’daki varlığını tüm yönleriyle ele alarak, okuyucuya geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kitabın ön sözünde belirttiği sorularına, bölümler içinde cevaplar vererek hipotezini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Dizin bölümüyle desteklenmiş, nesnel bir yazım dilinin hâkim olduğu kitap, alanındaki literatüre büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde konuya ilişkin yapılacak bilimsel incelemelerde önemli bir başvuru kitabı olacaktır.